

Leder

Idrettens etikk

Berge Solberg, Bjørn Myskja og Rune Nydal

Idrettens etiske spørsmål oppleves særdeles engasjerende for svært mange mennesker. Enten man er topp- eller breddeidrettsutøver, TV-titter, foreldre til idrettsaktive barn eller man har en idrettsbarndom bak seg – hvilket til sammen utgjør en stor del av befolkningen – så oppleves idrettens etiske utfordringer så å si på kroppen. Juks og urettferdighet i idretten setter følelsene i kok.

Mye etisk tenkning har blitt tilført barneidretten i de skandinaviske landene. Det handler ikke bare om fair play, men også om mer grunnleggende spørsmål om målet og meningen med barneidrett. Spesielt kan man se det i et utbredt lagspill som fotball: Svake fotballspillere sitter ikke i dag «på benken» slik de gjorde for noen tiår siden. Fokuset ligger på inkludering. Idretten ønsker flest mulig, lengst mulig. Det jobber heltidsansatte i skandinaviske idrettsorganisasjoner med etikk, holdninger og verdier som hovedfokus. I barnefotballen er honnørord som «holdninger» og «verdier» dagligtale.

Men idretten ønsker ikke bare flest mulig, lengst mulig – den ønsker også at idrettsutøverne blir *best* mulig. For etter barneidretten venter toppidretten – vel og merke for noen få. Breddeidretten er rekrutteringsinstansen til eliteidretten. I barne- og ungdomsidretten skal talentene pekes ut. Og eliteidrettsutøverne er forbildene som skal motivere barn og unge til å realisere sine sportslige evner og anlegg.

Her oppstår imidlertid spenningene som er kilden til en rekke etiske utfordringer. For det synes ikke like klart at eliteidretten gjennomsyres av den samme viljen til å fremme idealer som barneidretten. Tvert imot kan det ofte synes som om juks, doping og renspektet egoisme er regelen snarere enn unntaket. Tilhører eliteidretten en annen verdisfære enn breddeidretten? Må verdier «avlæres» for at man skal kunne hevde seg i toppidretten?

Og hva med barne- og ungdomsidretten: Selv om den i teorien er spekket med etiske ambisjoner, vil ikke den likevel strekke seg etter de idealene som gjelder i virkelighetens verden, det vil si de voksnes verden?

Det var slike temaer vi hadde i bakhodet da vi inviterte til et temanummer om idrett og etikk, med spesielt fokus på forholdet mellom breddeidrett og eliteidrett. Responsen der ute var stor. I dette nummeret får vi belyst en hel rekke av de mest sentrale etiske spørsmålene i idretten. Og ikke bare blir spørsmålene belyst – etikk i praksis handler også om å forsøke å finne svar.

Barneidrett – rettferdighet og foreldreroller

Problemstillingen i Trine Ankers artikkel «Rettferdige minutter» burde vekke gjenklang hos uttallige foreldre på sidelinjen på fotballbanen. Fordelles spilletiden rettferdig mellom spillerne? Får min sønn eller datter like mye spilletid som de andre? Hvorfor byttes bare noen spillere ut og ikke alle? Denne evige problematikken omkring topping av lag og fordeling av spilletid er ifølge Anker en symbolsak for diskusjonen om bredde kontra elite.

I de skandinaviske landene spiller svært mange barn fotball, evner og innsats varierer betydelig. Noen spillere vil være bedre rustet til eller mer innstilt på å hale seieren i land. Er det riktig og rettferdig at disse får spille mest? Eller er det mest rettferdig at alle får spille like mye? Etter hvert blir barna ungdommer. Fotballforbundene lager regler som gjelder henholdsvis for barnefotball og for ungdomsfotball. Men er det slik at noe som var urettferdig for 11-åringer, plutselig blir rettferdig når man er 13?

Anker velger å anse spilletid som et «knappt gode», og kan dermed diskutere spilletid i lys av politiske rettferdighetsteorier for fordeling av knappe goder. Hun teoretiserer, men kjenner spørsmålene på kroppen gjennom eget virke som fotballtrener. Hun konkluderer med at barnefotballen bør nedtone noe betydningen av lik spilletid, mens ungdomsfotballen på den annen side burde reflektere mer over det etiske ansvaret som ligger i fordeling av spilletid og topping av laget.

Foreldre kan ofte ha gode grunner for å reagere på urettferdighet som begås, for eksempel av trenere, men det er liten tvil om at foreldres egen oppførsel ofte er kritikkverdig. For å kunne bli gode idrettsforeldre hevder Thomas Søbirk Petersen i artikkelen «What makes a good sports parent» at en må være oppmerksom på at oppgaven krever hardt arbeid. Om mange synes det er artig å se sine barn delta i idrett, så er det samtidig følelsesmessig belastende. Man blir revet med i barnets iver etter å vinne en tøff kamp. Men hva gjør man når barnet ikke vinner? Eller hva gjør man når barnet

ønsker å presse seg selv, for eksempel til tross for skader, til å vinne? Og bør gode sportsforeldre fortelle barnet «sannheten» om dets atletiske evner?

Petersen tar utgangspunkt i veiledning for foreldre utarbeidet av det internasjonale tennisforbundet når han hevder at utfordringen for gode sportsforeldre er å balansere hensynet til barnets autonomi og hensynet til barnets velvære. Foreldre må eksempelvis noen ganger sikre barnets velvære gjennom å overprøve dets autonomi. Gode idrettsforeldre må være opptatt av betydelig mer i barnets idrettsituasjon enn det å vinne.

Toppidrett – egoisme, sjenerøsitet og moralske smutthull

Om gode idrettsforeldre ser utover seieren, så synes ledetråden for foreldre å måtte endres jo eldre barnet blir: Om det er slik at det kun er seier som teller i toppidretten, vil ikke seieren da danne et omdreiningspunkt for utforming av idrettsidealene? Må man, for å bli toppidrettsutøver, ha egoisme som det fremste karaktertrekk, og er toppidrett i dag utformet slik at det ikke er rom for annet enn egoisme?

I artikkelen «Fra egoisme til sjenerøsitet – kan toppidretten reformeres?» beskriver Gunnar Breivik hvordan toppidretten ble løsrevet fra breddeidretten på 1990-tallet, og at toppidrettsutøvere samtidig ble mer amoraliske underholdningsartister 'beyond good and evil'. Det handlet om å skaffe seg fordeler, være i front og ha hjelpemidler som ikke de andre hadde. Egoismen ble gjennomført på individnivå så vel som på systemnivå. Enorme summer ble eksempelvis brukt i Norge på å utvikle ny smøreteknologi for å oppnå et forsprang til konkurrenter i langrennssporet fra nasjoner med langt mer beskjedne ressurser. Kan det kalles noe annet enn ren og skjær egoisme?

Breivik ser en mulighet for at toppidretten kan reformeres. Alternativet til en toppidrett preget av egoisme, er en toppidrett som rommer sjenerøsitet. Toppidretten bør ifølge Breivik reformeres, for en toppidrett som er preget av sjenerøsitet, er en moralsk sett bedre praksis enn en som kun er preget av egoisme. Om Norge deler smørehemmelighetene sine med andre nasjoner, og ikke minst de mer ressursvake nasjonene, så får vi en moralsk sett sunnere og bedre toppidrett. Det handler ikke kun om rettferdighet og fair play, det handler også om å kunne glede seg over den gode prestasjonen og den andres seier. Toppidretten vil tjene på inspirasjon fra filosofer som Friedrich Nietzsche og Arne Næss, hvor gleden over store prestasjoner – egne eller andres – står i fokus. Slik Arne Næss ønsket å styrke motstanderens argumenter i en debatt, for derigjennom å kunne glede seg mer over utfordringen ved eventuelt å klare å gjendrive argumentene, slik tenker

Breivik toppidrettsutøveren bør motiveres av de gode prestasjonene, ikke av seier i seg selv.

Breiviks konklusjoner har betydning for forholdet mellom toppidrett og breddeidrett. Dersom toppidretten kan reformeres og sjenerøsitet kan få en mer dominerende plass, vil toppidrettens menn og kvinner igjen kunne fremstå som rettmessige idealer for barn og unge. Hva er det så som gjør at idrettsutøvere ikke opptre sjenerøst, men stort sett henfaller til egoisme? Hvorfor opptre de slik til tross for at idrett er regelstyrt, og til og med at det finnes regler om fair play og etikk i de fleste idretter?

Øyvind Kvalnes og Liv Hemmestad gir et overraskende og paradoksalt svar i artikkelen «Loophole ethics in sports». Satt på spissen: Det er ikke fraværet av etisk tenkning i toppidretten som er problemet, men snarere tilstedeværelsen av for mye etikk. Formulert mer presist sier de at tilstedeværelsen av omfattende og detaljerte etiske regelsystemer ikke stimulerer etisk handling. Tvert imot, detaljerte etiske regler oppmuntrer til slavisk etterfølging av de reglene som finnes, men det vil samtidig utvikles en smutthullsmentalitet der det ikke finnes regler.

Et etisk smutthull oppstår dersom et sett av normer inneholder insentiver som leder til handlinger som strider mot disse normene. En smutthullsetikk vil kontinuerlig forsøke å tette smutthullene etter hvert som de oppdages. Det er en uheldig strategi både fordi man aldri vil komme i mål, og fordi man i stadig større grad underminerer utvikling av idrettsutøverens egen situasjonsbestemte vurderingsevne. Kvalnes og Hemmestad hevder at det er slike tendenser i reguleringen av dagens toppidrett, og de argumenterer for at idrettsutøvere heller skal øve seg på dilemmasituasjoner som utvikler deres egen visdom og vurderingsevne. Skal etikken vinne frem i idretten, må idrettsutøverne kunne hente gode etiske svar fra eget bryst – de må ikke være avhengig av at det finnes et etisk reglement for ethvert tenkelig etisk dilemma.

Doping – kan etikk forhindre det, og bør det forhindres?

Trening i etikk og ikke bare fysisk trening, bringer oss til Marcus Melzer, Anne-Marie Elbe og Ralf Brand sin artikkel om doping «Moral and ethical decision making: A chance for doping prevention in sports?». Siden det er svak evidens for at helseopplysningsbaserte antidopingprogrammer virker, tenker forfatterne at det hadde vært spennende å undersøke om etikktrening virker.

Melzer, Elbe og Brand gjør ikke en empirisk studie i denne artikkelen, men beskriver det teoretiske grunnlaget for en studie de ønsker å foreta. De sannsynliggjør at etisk trening kan ha noe for seg, og viser til erfaringer fra dilemmatrening i næringslivet. Dilemmatrening som kontinuerlig veksler

mellom for- og motargumenter, kan i betydelig grad bevisstgjøre den enkelte utøver fordi «doping should not be conceptualized as a long-planned decision but one strongly influenced by different personal and situational factors». Et nei til doping som ryggmargsrefleks av den generelle kulturelle holdningen til doping, hjelper ikke nødvendigvis i en konkret situasjon som ikke ligner på et generelt bilde. I en slik situasjon må man tenke selv, og man behøver en beredskap som gjør at man kan gjenkjenne hva som står på spill, og hvor man ønsker å gå.

Men bør vi i det helt tatt forsøke å forhindre doping? Spørsmålet kan høres pussig ut, men vil ikke doping også kunne være med å utligne forskjeller og gjøre idretten mer rettferdig? I artikkelen «Biomedisinsk teknologi i idrett: Hvor går grensene?» setter Sigmund Loland søkelyset på fremtidens doping, som gendoping. Han gjennomgår standpunktene til sentrale bioetikere som forsvarer bruk av doping, og peker på at disse «dopingtilhengerne» tross alt har sterke kort på hånden i henhold til en fair play-modell. Like betingelser kan i noen sammenhenger faktisk være et vel så sterkt argument *for* doping som *mot* doping. Doping vil kunne utligne all tilfeldig ulikhet i utgangsposisjonen, og faktisk sørge for en mulighet hvor bare ervervede kvaliteter blir verdsatt.

Likevel har vi vanskelig for å akseptere doping. Loland spør seg hvorfor det er slik, og kommer frem til at vi bare kan gi mening til denne følelsen av ubehag dersom vi stiller det «store» spørsmålet om hva idretten handler om. Svaret på dette spørsmålet handler om enkelutøveres beundringsverdige utvikling av eget talent. Vi setter idrettshelter høyt fordi de synes å uttrykke vår moralske forpliktelse til å utvikle egne iboende evner og anlegg (og enda høyere dersom de legger til rette for andres utvikling). Desto større er fallet når det viser seg at det ikke er iboende evner og anlegg som er utviklet, men «kunstige» evner og anlegg frembrakt gjennom ekspertadministrert teknologi.

Åpen del: Islands moralske krise og sosial forståelse av funksjonshemming

I artikkelen «Moral analysis of an economic collapse» gir Vilhjálmur Árnason oss et direkte innblikk i resultatet av arbeidet til den islandske arbeidsgruppen for etikk som er del av den offentlige granskningen av bankkrisen. Gruppens oppgave var å undersøke hvorvidt og i hvilken grad kollapsen hadde moralske årsaker. Denne første analysen av den nylig leverte rapporten gir et reflektert innblikk i hvordan de tette båndene mellom sentrale aktører muliggjorde den raske ekspansjonen, samtidig som den svekket en uavhengig politisk regulering av finanssektoren på Island. Den islandske befolkningen tok del i gevinstene og bidro til at de kritiske

røstene både internt og eksternt ble overhørt. Selv om noen sentrale aktører i finans, politikk og media bærer stort ansvar, kan ikke vanlige islendere frikjennes for delansvar. Det er en viktig lærdom for islendinger så vel som andre nordiske land at en sentral faktor i krisen var svake sosiale strukturer og offentlige institusjoner. Vi bør lytte til konklusjonen om at moralsk svikt bare kan forebygges gjennom opprettholdelse av velfungerende demokrati.

Diskusjonen om sosial kontra medisinsk forståelse av funksjonshemming har vart i mange år, og nylig har den sosiale forståelsen blitt utsatt for ny og sterk kritikk. Forståelsen og definisjonen av funksjonshemming er etisk relevant fordi den til dels former premissene i mange viktige samfunnsdebatter. Det er liten tvil om en sosial forståelse av funksjonshemming er blitt opplevd som frigjørende i funksjonshemmingsmiljøet nettopp fordi den fokuserer på at sosiale aspekter, som er mulige å endre på, i mange sammenhenger hemmer individet. Samtidig er det like liten tvil om at en «sosial forståelse» ikke kan og bør innebære at funksjonshemming blir forstått identisk med sosiale barrierer. Solveig M. Reindal forsøker i sin artikkel «Redefining disability: A rejoinder to a critique» å finne en god mellomposisjon ved å gi en edruelig mening til hva ordet «sosial» i «sosial forståelse av funksjonshemming» bør bety, og hva det ikke bør bety.